

GÖRGÉNYVÁR ÉS A GÖRGÉNYI KASTÉLY A MÚLTBAN.

MÁSODIK ÉS BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

1657. nov. 1. Erdély rendei trónjától megfosztott fejedelmöknek, II. Rákóczi Györgynek, ámbár — így szól a törvényczikk — reánk a mi bűneinkért keserves ostorát bocsátván, mind a megnevezett kegyelmes urunkkal, elsőben idegen földön szerelmes nemzetünknek nagyobb részét rabságba vitette, avagy fegyver élével levágatta, annakutána a hatalmas török császár és felséges tatár chán elméjét kegyelmes urunk ellen haragra indítván, ez okból ebbe a hazába eddig nem látott, szokatlan parancsolat érkezett hozzájok, kegyelmes urok, méltóságos fejedelmök exturbálása végett, akinek fegyverétől az egész kereszttyenség rettegven, ők sem merték magukat veszedelemnek kitenni; mindazáltal ily szoros állapotjokban és ügyökben is a mennyire isten és a boldogtalan alkalmasság engedi, meg nem hűlvén bennünk kegyelmes urunkhoz való igaz szeretetünk: inscribáltuk és átadtuk ő nagyságának, nejének Báthori Zsófiának és fioknak Ferencznek sok más birtokokkal együtt Görgény várát 22,000 frt árban, megbocsátják általa okozott szenvedéseiket, birtokaikban védik, a török császárnál érte grátiáért közbenjárnak, s a mit a diplomák megsértése nélkül tenni lehet, megteszik; akik méltóságos személyét illetlen szavakkal bántani merészelték, a törvények szerint megbüntettetik, a kik őt szolgálni akarják, akár nagy, akár alacsony sorsúak, abban meg nem akadályozzák, sőt ezen adományozás megtartására a következő fejedelmeket is kötelezik, mihelyt törvényes országgyűlést tartani módjukban lesz; végre ígérük, hogy ha a fejedelem a szultánt megengesztelheti, őt országgúl s három nemzetül ismét fejedelmöknek ismerik el s előbbi méltóságába visszafogadják. ¹⁾

E törvényczikk míg egyfelől a Rákóczi-ház rendkívüli népszerűségét tanúsítja, addig másfelől oka volt annak, hogy a fiskus

¹⁾ *Fragment.* VI. köt. 694—700. ll.

csa knem egy század múlva nehezen, s a Rákócziak mindkét ága kihálása után tudott roppant kiterjedésű birtokaikhoz jutni.

1659. sept. 24. a 9-ik törvényczikkben az erdélyi törvényhozás meghatározta, hogy a fiscalis várakat s köztük Görgényt kapitányaik, porkolábjaik s őrségeik bocsássák vissza az országnak.

1660. dec. 24. a 19-ik czikkben az erdélyi rendek, hálából, hogy a fejedelemségről önként lemondott s az országot belviszálytól és külhatalmak versengésétől megmentette, sorsához illő fejedelmi önfenntartására Barcsai Ákosnak írták be Görgény várát 11 falujával együtt, életében visszaválthatlanul, örököséitől 15,000 forinttal visszaválthatólag.¹⁾

I. Apafi Mihály alatt Görgény Teleki Mihály cancellár kezére jutott. Megszerzésének írott nyomára a közlevéltárakban nem akadtam.

1690. september 15. az erdélyi rendek a Keresztényszigeten tartott országgyűlésen a 8-ik t.-czikkben Görgény várát Thökölyi Imre fejedelemnek zálogosították el 60,000 forintban;²⁾ akinek Erdélyből kiszorítása után Rabutin német tábornok s erdélyi főhadparancsnok foglalta el s védelme alatt a kamara kezelte egy ideig; majd Rákóczi győzelme következtében Pekri hatalmába került, birtokban tartotta 1708-ig, a mikor Rabutin hosszas ostrom után visszafoglalta s a várat földig leromboltatván, tartozandóságai kamarai kezelés alá kerültek. 1719. decz. 28. erdélyi alkancellár Kászoni János Józsefnek, (a ki később Bornemisza előnevet kapott) és Ignác s János fiainak íratott be zálogképen 99 esztendőre 25,000 forintban. Ez elzalogosítás azonban csak 1734-ben ment teljesezésbe.

A 99 év elteltével már 1835-ben elkezdődött a visszaváltási per, de a beruházási összegek fölötti közigazgatási és bírósági különböző felfogások miatt egészen 1870-ig húzódott el s a visszaváltás végre valahára elég magas árban, 500,000 forintban történt meg. Azóta Görgény a korona birtokában van s a királytól és nemzettől függ, hogy jövőben ki legyen birtokosa? miként használtassék?

Érdekesnek látom a határjárások és leltározások adataiból néhány, főleg míveltségtörténeti, igen tanúságos részletet megismertetni.

IV.

A birtokba ígtatási jelentések között a Bocskait illető 1597. dec. 14-ről érdekes megjegyzést foglal magában I. Rákóczi

¹⁾ *Articuli Diaetales R. Transylv.* III. köt. 296. l.

²⁾ *Articuli Diaetales R. Transylv.* III. köt. 1180. l.

Györgytől Görgényvár és a görgényi uradalom határait illetőleg. A beigtató elé számlál néhány nevezetes határhelyet és havast, ilyenek: »Felső-mély-patak, Mátyus ösvénye, Keresztes bércz, Katza útja, Fenyő, Felső-Katza, Sebesd folyamocska, Borzás patak, Tatárka nevű hely, Stazzia mező [Ezt I. Rákóczi György kiküldött királyi emberei egy 1639. május 25. végbevitt határjárási levélben így jelölték meg: *lingva hungarica Mező havasa, dacica vero lingva Stezzia*], Baktsa, Bunaza, Batrina havas. . . . sat.«

1586. december 30. Báthori Zsigmond parancsára, Kovácsóczi Farkas kancellár kérése következtében, kinevezett királyi emberek kikérdezvén a görgényi uradalom és Remethe közötti határok iránt néhány tanut, azon felszólításra: mutassák ki, hogy a cancellárius micsoda helységekbe igtattatta volt be magát, mikor a falu birtokába jutott, s hogy most honnan hajtották el sertéseiket Görgénybe — egyik kikérdezett így felelt: »Theowis patak feiereol megindulván, onnan mentem Vítial Varara, onnat ismét Malmas viz teteiere, onnat az Keoz Berz utára, onnat felseo Swgo feiere, onnat bemenvén Varmezeore, Varmezeorol Kis Mezeore, onnat Mátius esvenyeig Remethe birtoka . . . «¹⁾

A helyek, a birtokos koronát, Vityal vára, melyről a székely ős várrendszer legalaposabb ismerője, b. Orbán Balázs sem szól nagybecsű művében, a történetbuvárokat érdekelni fogja.

Egy 1678-ki rövid kivonatos összeírásban, melyet Teleki Mihály készíttetett Uzoni Miklós fiskalis számrevő által, ezek a faluk jönnek elő: Radnóthfája, Kasova, Magyar és Oláh Bölkény, Kis-Oroszfalu, Libánfalva, Orsova, Sarapháza, Petelye [*így írva.*] Kéncses, [*így*] Hodák, Adorján. Említetik a váron feljül Magdolna nevű rét, mely a fiskustól elidegeníttetett.

A puskások vagy darabontok, kik a várhoz szolgáltak, 51-en voltak. Három tizedbe osztották őket, úgy jártak be rendre a várba. Ezek inkább jövevények voltak. A kik jobbágy helyen laktak, dézmát, adót fizettek. Radnóthfáján 8. Magyar-Bölkényben 6. Libánfalván 5 jó magabíró ember, Sarapházán jó értékes puskás 2. Kincsesen 4, ketteje adót fizet, Alsó-Köhéren 2. Kasavan [*így!*] 1. Ennek nincs nemes levele.²⁾

A várkert mellett volt Thamásfalvi Boldizsár református predikátornak egy háza és telke, melyet maga szerzett és épített

¹⁾ A gyula-fehérvári káptalan 1814. kiadott sok helyen hibás transumptumából, melyet az ott őrzött eredeti jegyzőkönyvekből másoltak. F. Fasc. 25. Lib. 2. Cottus Thorda.

²⁾ Az országos levéltár *kincstári* osztályában L. Fasc. 296 jelzés alatt.

s Báthori Zsigmond 1591. május 6. kelt levelében oly módon erősítette meg benne, hogy tőle életében senki ki ne válthassa.¹⁾

Csengeri György görgény szent-imrei predikátornak is említetik egy háza 1619-ből, melyet neki hűséges szolgálataiért Vitkai Kákoni István 40 m. frtban adott, de úgy, hogy azért mind a vártól, mind a falútól szokott fizetése illő időben megadassék. Ez örökösaitól is csak ez összeg lefizetése után lesz visszavehető.²⁾

Az előbbi 1678-ki összeírásban meg volt jegyezve, hogy a predikátor is bírt zálogban dézsmaadó szőlőt.

Egy 1688. ápril 28-án készült leltárban a várkastélyról ez érdekes adatok vannak.

Az udvarház nagy kapuján belől első a *Darabont* vagy *virasztóház*, azután egy sor gazdasági ház: eczetes ház, két sütőház, prebendás ház, cselédház. Ezután az urasági házak, *alsó rendű kölházak* 1-től 10-ig. Itt az épület szöveget képez s a következő második sorház közül egyikről így ír: *Második az ebéllő öreg palota*, melyre nyílik a vas sarkokon és pántokon forgó, párkányos, festett és virágos ajtó, zárja, ütközője, kilincs és fordító, bevonó fogantyú mind vas. Ebben van egy belől tüzelő, faragott kőlabakon álló virágos, magas kályhából csinált töredezett ó kemencze, szájában vas rúd, faragott kőpárkány megtervezett. Egy hosszú kőlabon álló ládás jó asztal. Köröskörnyűl a falak mellett, jó bélelt pad, székek, abban foglalt üvegház, jó ablakai, minden készületivel.

Tovább, sok ház elszámálása s leírása után —

Item: oldalúl az Asszonyrak házára nyílik egy rozsz pántokon, sarkokon forgó, párkányos, festékes ó ajtó, vas csapó zárja, ütközője, kulcsa, kilincse, fordítója, bevonó fogantyúja mind vas. Ebben van egy befül tüzelő, zöld, magas, faragott kőlabon álló jó onba foglalt üveg karikás ablak, minden készülete jó, egy jó deszkából csinált nyoszolya.

Kilencz szobát írt le így s azután így folytatta. Ezen rendházakból az udvarra szolgál egy filegoriás, tölgyfa talpakon álló, két szakaszban levő grádics, deszkázott párkányos karral. Átmegy az istállókra, leírja a veteményes kertet, az ottani filegoriát. Érdekes a veteményes kert berendezése. Elöl van — úgy mond — négy tábla puszpáng, két rend zsálya, egy rend fogfű, hosszan a mesgyében egy rend köszméte, másfelől egy rend tengeri szőlő. A veteményes kertben van a konyha, mellette sütő kemencze.

A veteményesben van veres hagyma 2 tábla, virágsaláta

¹⁾ *Donationales*. . . . I. köt. 80—81 ll.

²⁾ *Quatuor Protocolla*, I. köt. 484—487 ll.

91 t. petrezselyem 10 t. tárkony fél t. magyaró hagyma 2 t. fokhagyma 1 t. mul (?) 1 tábla, kupa (?) is van 2. A középben van a tornáczos filegoria. Van gyümölcsös, füves kert, kerti szőlő, méhes kert.

Az udvarházzal átellenben van a csűrkert.

Tovább a majorház, abban: kakaspulyka 35, nöstény 80, tyúk 150, kappan 6, pipe 33, réce fiu 60, falábon álló tyúk ketrecz 3.

A várban levő ő nagyságok minden victuale bonumok száma 465 köből s hét véka buza. Ezek ily-helyiségekben voltak: *A belső kapu felett való rekeszben, a Veres bástyára járó kapu felett való házban, az órás toronyban, item: a horgas ház és harcsafark közötti színben levő hámbárokban, a liszt a Porkolábház alatt levő háznak órás torony felőli részében.*

Kender, borsó, zab a porkolábházra felmenő gradics mellett.

A szalonnás házban 55 ó szalonna 20-tól 81 fontosig, uj 12. 25-től 69 fontosig; ó háj 46, uj 13 drb, disznóaprólék: keresztcsont 21 drb, oldalpecsenye 21, disznóláb 46, füstölt orja 5.

Ő Nagyságuk pinczéjebeli majorság borok 14 hordó, 14-től 46 vedresig, pénzen vett bor 5 hordó 5-től 38 vedresig.

A vár aljában napkelet felől való buzaveremben, 10 veremben 15 től 122 köbölíge egyenkint.

A boros pinczében egy rekeszben kenderkötés vagy kalongya 160.

A boros pinczében egy rekeszben lenkötés vagy kalongya 360.

Szösz vagy csepü 25 font.

Héhelt lenkötés vagy kalongya 33.

Kötéltekerő vashorgok két-két tángyérkarikákkal 5.

A barom istállóknak 8 fejős tehén, tőgyellő tehén 2, meddő 1, üsző borjú 4, harmadéves üsző 1, tavaji üsző 3, öreg bika 2, harmad éves barna 1, negyedfü szőke 1, öreg tulok 1, ötödfü tulok 1, karika szarvú kék 1, fenálló szarvú sárga 1, begén (?) szarvu kék 1, tavaji ökrörborju 2.

Béres szekér 2, béres 4, béres ökör 15.

Sertések: öreg kan 6, öreg ártány 44, öreg eme 56, ebben malaczos 12, idei malacz, ártány 10, eme 22.«¹⁾

A vár alatt a Görgény vizén van *lisztelő malom két kerékre, kásátörő malom, papírmalom, van jégvermes kert, kovácsló szín.*

Az udvarház mellett tölgyfatalpra sövényből font s tapasztott ház, mely ő nagyságok ittlétében a papok háza.

¹⁾ Orsz. Levéltár kincstári oszt. L. Fasc. 296.

A várral szemben van egy nagy major szőlő, 400 ember kapálja meg egy nap alatt. Havas van 28. ¹⁾ Ezeket sok juhot szoktak legeltetni. A régi Regestrumok szerint van rajtuk 18 eszténa, némelyiken 190, 200, 300 juh is van, mindeniktől egy pénzt fizetnek. Bőv makkterméskor 20,000 sertést is hajtottak fel az erdőkre, 1000 meg is hizott rajta; bő terméskor minden 15-ből egyet dézsmában vesznek el, kinek nincs annyi, mindeniket két-két pénzzel váltja meg; pásztorpénzt minden pásztortól 1 frtot vesznek a fiskusnak. Csinálnak az erdőkön teknőket, tángyérokat, s abból is tizedet adnak, szolgálni mindennap tartoznak az időhöz képest.

Kis-Oroszfaluban van lisztelő és fűrészmalom, van 12 darabont, a kik a boron kívül semmiből dézsmát adni nem tartoznak.

Kincsesen van 2 darabont, Orsván várhoz szolgálók, Kasván 4. M.-Bölkényen 9. Petelyén 2. ifjú Rákóczi György collatiójából, Hodákon 2. Alsó-Köhéren darabont hely nem volt ab antiquo, de most két darabont folytatja nemes helyrül. Adorjában, Oláh-Bölkényben nincs említés róluk, Héttükkön régi darabonthely 5, Radnóthfáján 6, Felső-Bölkényben 1 régi darabonthely, Szent-Mihálytelkén várban szolgáló 2 darabonthely, Sarapházán van 1 darabont, Kis-Oroszfaluban nincs.

Az oroszfalvi határon van egy ó, veszni tért sóakna, tölgyfa sásfákra, talpakra csinált hitvány gyepölye (?), fedele rozsz, megbladozott, fennálló csiga gerendelye alól vas csapon fordul, töve vas karikákhoz erősítve, kitoló gerendélye alól vas csapon forgó s szintén vaskarikás; ezen van öreg, viseltes kötél mintegy 50 öl, viseltes ó táská, e mellett van egy sövényből font hitvány pajta szalmafödél alatt, rajta egy hitvány fenyőfa ajtó, facsap lakatjával és kulcsával. Van itt vágás só 2850. Ezen akna fenekiben van egy felütő nagy vas pörö, (*így!*) 1 vágó vas csákány.

A sóvágás rendi ez. Minden sóvágó maga gyertyájával 50 — 50 vágás sőt tartozik hetenként vágni s fel is bocsátni; arról való fizetések 18 vágás só, melyeket a szám-són kívül magok vág-

¹⁾ Csak összehasonlíthatás kedvéért igtatom ide, tudva a nevek rendkívüli hibás-voltát, a mi az oláh nyelv nem ismeréséből származik. A legrégebb metalisok és a beigtatásokról kelt jelentések eredetijeik egyedül csak, a mikből a hibák megigazíthatók. Álljon hát itt a többi mellett ez is.

1. Funcselul havas. 2. Bunyásza. 3. Batrina. 4. Kereszthegey [itt négy érthetetlen szó.] 5. Basta. 6. Punga. 7. Kisebbik Drágoss. 8. Nagyobbik Drágoss. 9. Tatárka. 10. Mező havas. 11. Genyásza. 12. Fraczellaza. 13. Második Mező havas, holott ő nagysága marhái s juhait legelnek. 14. Szaka. 15. Kacza. 16. Szikirle. 17. Bredeczel. 18. Koprian. 19. Priszlop. 20. Fatacsune. 21. Tarsa. 22. Blencza. 23. Suhorita. 24. Sandra. 25. Dobroly. 26. Moja. 27. Gyalu lat. 28. Szelesel.

nak ki magoknak. A miveseknek fizetések hetenként, mikor dolgoznak, personatim öt—öt vágás só, melyet az szám-sóból adnak ki; a bírónak szabadságában van ezer sőt kivágni, fertályosnak 500-at. *Item*: minden sóvágó minden 50—50 sóvágás után öt—öt sőt tartozik adni, mivelhogy a só romladoz. *Item*: száz vágásról (?) [tán kimaradt: melyet] pénzen eladnak, tíz vágás fel-sőt adnak; a kovácsnak a fiskuséból jár fl. 6. *Item*: a nemességnek is szokott só járni, kik 100 vágástól 4—5 véka zabot, az 12—12 öt szoktak adni,¹⁾ melyet az udvarbíró kezébe szoktak adminisztrálni, mindazáltal czédulát vevén a számtartótól felőle . . . Papoknak, tiszteknek sallarium nélkül juxta quantitatem (?)²⁾ szoktak adni.

Az uradalom tartozandóságaiban a törvénykezésről ezt írja: A pert a bíró székin kezdik, ott nem tetszvéen, a krájník (?) székre, onnan udvarbíró uram elibe. A bírságok: vérbírság 1 frt, panasz bírság fél frt, kék bőr [ha kékre verik] 80 pénz, mely is az udvarbíróé, egyéb bírságok 2 része a fiskusé, harmada a bíróé.«³⁾

Egy 1712-ben dec. 16—17-én Görgény-Szentimrén Böl-kényi Székely András tordamegyei szolgabíró és Csapi István görgény-szentimrei nemes által készített Urbariumban ezek az érdekeseb adatok.

A várral szemben van azon szőlőhegy, a melyről mindig lövették a várat; elpusztulása után az alsó határban volt egy 41¹/₂ köblös szántó, a felsőben 44 köblös. Havas 29 volt;⁴⁾ mindenik havason volt tanyahely [*villa*], mikor juhokat vettek fel, dézsmát akkor szedtek, 1-től egy denárt. Van két nagy havas: *Mes-*

1) Az eredetiben is ily érthetetlen.

2) Hiányzik egy szó.

3) Nincs aláírva, tehát egyszerű hitelesítetlen okirat. Az uradalom Lucz András Provisorinak adatott át s ez alkalomból készült. Ezért azonban adatai hitelt érdemelnek.

4) Neveik: 1. Fanitsalul [magyarúl: Fantsal.] 2. Bunyasza. 3. Batrina. 4. Kerekhegy. 5. Basta. 6. Punga. 7—8. Dragus [nagy és kis.] 9. Tatárka. 10. Mezőhavas. 11. Gainatza. 12. Fratzilásza. 13. Mezőhavas [2-ik]. 14. Szilka. 15. Rokra. 16. Dénes mezeje. [Báthori Zsigmond 1590. minden szentek napja utáni ötödnapon költ s Szarvas-kendi Sibrik Gáspár részére kiadott beigtató levelében — Lásd: *Fragment*. V. köt. 855 lapon. — 1587-ről Thamásfalvi Dénes íratik Görgényvár provisorának. Vajjon nem erről van-e e havas nevezve?] 17. Szillye. 18. Bradutzel. 19. Kaprián. 20. Priszlop. 21. Facassune. 22. Tartsa. 23. Belentza. 24. Deherita. 25. Sandra. 26. Dobroli. 27. Moja. 28. Dialu lat. 29. Szál-láshely.

tere és Sziron, a miket Teleki Mihály foglalt volt el. Mikor bő makktermés van, az ott hizlalt sertések minden 15-két dézsmába fizették, ha nem volt annyi, egyért 2 drt. Bő makkterméskor 10,000 sertést lehetett legeltetni rajta. Itt több levélnyi hézag van, utána ezek vannak följegyezve.

A fejedelem ő nagysága görgényi puskás drabontjai tizedenként [*Decurio*] így következnek: I., *Barabás András tizede*, Magyar-Bölkényiek = 17. II., *Balási Márton tizede*, Radnóth-füjiak = 19. III., *Köhéri András tizede*, Hétbükiek = 16.

Kétes helyzetű puskások: Alsó-Köhérben 4, Felső-Köhérben 3, Libánfalván 5.

A görgény-szentimreiek törvénye és constitutiója ez: Ügyöket kezdik a falusi bíró előtt 3 frtig; ha tovább viszik, a provisor ítél; ha még tovább, a praefectus, ott minden ügynek be kell végződnie . . . «¹⁾

A puskások vagy darabontokról meg kell jegyezmem, hogy miután a Görgény vár közelében levő székelységet szabadságai ellen várszolgálatra nem lehetett kényszeríteni: önként állott elő annak szüksége, hogy azt valahogyan pótolni kell. A *Compilata Constitutiók* V. r. XX. XXI. Edictuma felvilágosítást nyújt erről, mely t. cikkek egyenesen a fejedelemet hatalmazták fel erre, még pedig oly kedvezménynyel, hogy e polgári sors ne gyűlölt, de keresett legyen. De nézzük magát a törvényt. »Hogy Nagyságod a haza szolgálatjára bizonyos számú jó puskásokról provideál, azt Nagyságodnak a haza javára néző több dolgokkal együvé számlálván, alázatosan megszolgáljuk — mondják az 1667-ik évben M.-Vásárhelyre egybegyűlt KK. és RR. — approbáljuk is, hogy Nagyságod két százat *nobilíthatasson* a fiskális jószágokból, úgy, hogy azok maradékja is, a fejedelemnek és a hazának azon állapotban szolgáljanak, tartozván azokat a puskásságra megtanítani. S ezek az országnak a fejedelemmel együtt hittel legyenek kötelesek.« Ezen intézkedést az 1668-ik évi országgyűlés azon kijelentéssel erősítette meg: »hogy ha találatnának közülök olyanok, a kik a megnemesítésökkor eléjük írt feltételek ellen cselekedtenek, vagy pedig más színes merterességgel akarják a fiskust és országot megsalni, azon helyek főtiszteitől [jól megvizsgálván előbb dolgukat] visszavitessenek a jobbágyságra«.

Legérdekesebb azonban azon leltár, melyet 1652-ben junius 1-én és következő napjain Rákóczi Ferencz azon évben választott fejedelen vétetett fel a vár és kastély ingó és ingatlan javairól, 9 ívnyi eredeti egykorú írás az Erdélyi Múzeum kézírattárában, melyből az akkor még épségben fennállott vár belső mivoltát,

¹⁾ *Orsz. Levéltár*, kincstári osztály. L. jegy. Fasc. 296.

alkatrészeit, különösen a bástyákat és más erődítéseket, úgy az ágyúkat, fegyvereket, hadi készleteket tartalmazó részeket röviden megismertetem. Sajnos, hogy az érdekes emlék hátul csonka.

»Felindulván a várba — így kezdődik a leírás — a kapu előtt jobb kéz felől van egy ó zsendelyes filegória. A vár kapuján gyalult fenyő deszkából párkányos fahevederekre fejes szegekkel vert egy kis gyalog ajtó visz be, a kapu két fele faragott kőből bolt formán csinált, előtte kősziklából ásott mély árkon deszka híd van, mellette az árok szélén jobbról egy újonnan kezdett bástya. A másik kapu fala is hasonló módon készítve, a kapu felett lövő-lyukak. A kapu között jobb kézre van a *darabont-ház*. Ebből nyílik a bástyára egy ölnyi belterjű félszer. Az alsó kaputól feljebb menve jobb kéz felől van egy három ölnyre felrakott új kőfal egész a szőlő felé néző új bástyáig, melynek egy darabja leomlott; mellette falrakásra való kövek s faragott cserfák. A belső ó régi kapun egy három lánczon felvonó, bikkfa deszkából csinált kapu s rajta egy kis gyalog bejáró ajtó. E kapu alatt az előtte levő árkon által egy kis emelőső híd s belől kétfelől nyíló, vas sarkon és pánton forgó s temérdek fejes szegekkel vert kapu, ezen gyalog ajtó. A kapuközben kőlábon álló tüzelő hely darabontoknak való, kétfelől 3 vakablak, fogas a darabontok puskájának, egy kis ágason rézharangoeska, a mivel a kapu betételére és beeresztésre szoktak csengetni. Egy czirkáló-nak való lánczos zergő páleza. A kapu felől balra van egy kőfal, annak oldalán a kút lélegző lyuka, száján hat vaspánt. Onnan feljőve van egy pusztá ház, Porkoláb uram csináltatta, van benne egy gyalog dob.

»Innen felmenve a kapu felett való házba, itt van ágyúkerékhez való vaskarika, tángyéros 35, ágyúkerekéhez való vaskarikás derékszög 14, tengelyre való fojtókarika 2, kopja vas 29, ágyútengely végibe való vas kerékszög 20 — — apró taraczk golyóbis 277, ágyúgolyóbis 12 fontos 203, fáklyával kivető lámpás 1, vas szigonyos tűzes nyíl 8, vas golyóbis, apró diónyi, szakállasba való 29, kőfúrásra való vas fúró 1, 12 vedres tonna bűdöskő, porlott, egy más tonnában mintegy 20 font, egy tonnában fenyőszurok.

»E ház felett van egy taraczk állásnak csinált, négy lábon álló filegória.

»A *Bót-ház*¹⁾ szegletében van egy eleven kút, 15 ágason álló, négy szegre csinált, a föld színén feljűl erős, gárdás, négy szegre gerezdere faragott, vízmerő vedre avatag, rajta 3 vasabroncs, vas-forgó kávéval, 39 szem lánczkarikával, a keréken 10 pánt, a kúthoz vederhez való jó két kötél, a kút mélysége 45 öl, a kötél is ahoz való. A kút mellett víznek való abroncsos kád.

»A kúttól megtérvén a *Tárház boltra*, az elsőben apró szerszámok vannak, a belsőben élelem, most egyebek közt volt 36 veder méz is.

¹⁾ A bót-ház népies kiejtése.

»Ebből kijöve, van a *kopja tartó*, tornáczszal; ebből két házón átmenve, a harmadikban van egy hitvány superlátos, virágformára festett nyoszolya, muskatéros nyakába való 27 fatöltés 3 szíjjon. Az *ebédlő palotára* egy festett, bélelt vassarkon, pánton forgó ajtó nyílik. A vár külső falán fenyő deszkából való bélelt padszék mind a kemen-czéig. A kemenze régi, zöld mázos.

»Egy más palotába menve, van pulhák forma ¹⁾ puska 25, ugyan olyan csontos 4; azon forma aranyos vasú, csonttal cifrázott ágyú 2, Tersényi ²⁾ forma puska 5, karabély forma, némelyik hosszabb, némelyik rövidebb 9, vas ágyú és aczélú hosszú puska 11, puska-
katok 21.

»Megtérvén e házaktól, az ebédlő palotából nyílik ki a várpiacz felé egy kis tornáczszoba, ebből a várra egy párkányos, festett, bogláros szegekkel vert ajtó visz. E házak alatt van egy pincze, annak végében a szekérszín, mellette egy kis bolthajtásos kamara, a neve *golyóbisos bolt*, van benne szakállós vas golyóbis az Inventarium és benne levő rovás szerint, testálván fölöle mind a porkoláb és Czájbert, (?) hogy egy is el nem költ benne, 3 tonnában 24,200 darab 35 fontos golyóbis, 103 12 fontos, 301 8 fontos, 4 12 fontos; 12 fontosnál nagyobb golyóbis 100, s egy tonna apró szakadék.

»A golyóbisos bolton elé menve jobb kézre a *Horgas ház* alatt való pinczében nyílik az ajtó egy félszer színhez, ebben lim-lom, a belső pinczében 3 láda sós káposzta. Ebből mehetni a *harmadik bolthajtásos* pinczébe, melyben két hordó méhser van.

»Ezen pinczéből kijöven a *Horgas házra* jutunk, továbbá egy *más házra*, ezekben főzelék, kendermag s több efféle volt. A harmadik házból az ajtó a folyosóra nyílik.

»A folyosóról letérvén jobb kéz felé a *Horgas házak alatt való* oldalpinczére nyílik egy ajtó, van rajta egy lövő-lyuk ki a Vadkert felé. Egy másik pinczében deszka álláson munitióhoz való ágyú, taraczk, szakállósokhoz való puska por van 71 tonnában, egyben 46 mázsa. Mind jó új por a porkoláb és pattantyús attestatiója szerint.

»Az ajtó felett a kapún kopjatartó, a falban kőből kifaragva: KOVÁCSÓCZI ISTVÁN czimere. A *Horgas ház* híjján van vadászhaló rajta levő kötelekkel nro. 73. Közel ehez egy boltocskában van 35 fontos golyóbis 4, 12 fontos 140, taraczk golyóbis 2283, 14 tonnában régi por 3 mázsa. »A várba feljövő út felől a *Horgas házak* végétől fogva a *Harcajfurk* bástyaig van a köfalon 20 lövő-lyuk. Ebben van

¹⁾ Ez egy 1714-ki leltárban latinúl így van leírva: *Sclopetum cum canone radiato platina prelo figurata prorsus antiqua cum rota exteriori [vulgo Pulhak.]*

²⁾ A »Tessini puska« népies alakja.

négy, fokra kivető, fenyő rúdakon függő, négy vasküpus lámpás, fáklyának való.

»A köfalhoz ragasztott öreg s apró szakállas, agyaival, gémjeivel vesszeivel együtt van 116, ágyúhoz való réz serpenyő hosszú fáknon, új uro. 6. taraczkhoz való apróbb — portöltő réz serpenyő 6. Ágyú tisztító eset, más végén való fa döröklőjével öreg s apróbb ágyúhoz és taraczkhoz való 13.

»A köfalon a szakállasok végében a *Harcsafark bástya* felé apró taraczkhoz való portöltő serpenyő 4, fanyelű taraczk tisztító van 1.

»A *Harcsafark bástyán* van egy boltformán faragott kapú forma bejáró hely, 6 fokú falépeső előtte, az ajtó felett = ISABELLA királyné czimere.

L ö v ő s z e r s z á m o k.

»Van a bástyában [*a Harcsafarkot érti,*] öt forgó taraczk, 2 mozsár ágyú, 2 seregbontó, egyik öt csőből, másik háromból álló, 2 fogason álló öreg és középszerű jó szakállas 9.

»A *Harcsafark bástya* padlásáról 13 lépcsős felmenés van a bástya padlására, rajta 74 ágyúvonó kötél. Itt vannak különböző deszkás házak, egyiknek végében egy kerek ház vagy bástya; e mellett a folyosó alatt egy réz taraczk, FERDINÁND császár öntette 1545, mellette egy falkony, mely síma, gyújtó lyukán réz fedél; a harmadik egy rövid, füles, Fejérvárt üdvözült Urunk öntette ágyú; a köfalról jó alá egy eresz, mely alatt négy öreg ágyú van, kettejét üdvözült BETHLEN fejedelem öntette; harmadikat, a köfal lyukon az udvarház felé állót BÁTHORI ZSIGMOND.

»A *Lisztés ház Harcsafark bástya* felőli végében az udvarházra néző kis *Veres bástya* felső részeiben mennek be egy kis boltba; van benne tüzes szerszám 55 veres korsócskában, ugyanott van egy vasesőví tüzes laptá; más laptá, fél rozsz, szigonyok benne; egy tüzes koszorú, vas esőví puskák benne, 12 fontos golyóbis, 3 fontos vas golyóbis 6, kisebb 2, 1 kötés fáklya; egy tonnában vas sulyom (?) 618 taraczk-golyóbis öntő forma, 3 szakállasba való réz golyóbis öntő, 12 vas-golyóbis öntő forma.

»Itt az ajtó közelében van egy más bástya, benne egyéb lim-lom között 11 belincs, kézre való, négye lakattal, kulccsal rablánczra való két rúdas vas, rab lábára való három köz karikájú vas 20, tömlőczhöz való 2 lakat, egyik bécsi.

»A pataki bástya delineatiója a Czejt ház¹⁾ felől, üdvözült urunk írása rajta. Kasamatájának mennyi bönnek, lövő-lyukainak hánynak, a fal magasságának s temérdekségének stb. mennyinek kell lenni, melyet

¹⁾ A *Zenghaus* magyarosított alakja.

— a mint a porkoláb mondja — üdvözült urunk azért hozatta volt ide, hogy a várnak az udvarház felől való oldalát a szerint építse.

»A vár közepén a tömlöcz előtt arezczal a kapú felé fordúlva egy sorjában 6 öreg, czifrázott ágyú új vasas kerekeivel, agyaival s minden-hozzá való eszközeivel együtt épek. Csöje, kereke, agya zsendelylyel beborítva végig, kerekei, agyai deszkákon állanak.

»A tömlöcz sziklából kivágott, mélysége negyedfél öl a földszinig, torkolatja tölgyfa gerendákkal bélelt. Egy lélegző lyuka a vár piacznán levő tó felé van. Benne kaloda, mellette a tömlöcztartó háza.

»Ugyan a vár piacznán van, egy bevágott cserfagerendákkal bélelt oldalú tó, melybe a házak zsendelyéről négy csatornán — melyek lábakon állnak — foly be az eső víz — — — — —

A ki ezeket olvassa, igazat ad a krónikaíró Szalárdinak, midőn I. Rákóczi György éberségét, országa védelmezésében hű gondoskodását magasztalva, az 1644-ik évről így ír felőle:

»Már néhány esztendőttől fogva minden munitiókkal, öreg lövő szerszámokkal, mozsarakkal, tüzes készülétekkel, laptákkal, granátokkal, jó pattantyúsokkal várait és Zaigházait elkészítette. — — — — Minden váraiban feles társzekeret parancsolt nagy titkou csináltatni s azokat éléssel megrakatta, elegendő vonó marhákkal és emberekkel minden várát készen tartván. . . . «¹⁾

Görgény 1652-ki leltára nyolcz év után is igazolta őt.

Eddig a vár leltára. A kert, udvarok, várkastély sat. leírása nem maradt korunkra. Azonban, a mit bírunk s a minek én csak csekély részét ismertettem, a későbbkori leltárak adataival kiegészítve, hű és érdeklő képét adja Görgény vára s a görgényi kastély múltjának.

V.

E századok ritkán a béke, többnyire vész és harcok századai voltak. Semmiben tartós állandóság. Ilyen volt Görgény vára sorsa is. A gyakori s viharos birtokátzállás nagy sorsváltásoknak tette ki őt és birtokosait. Olykor kettő-három is követezte, s véres tusában fárasztották ki egymást és az országot trónkövetelő fejedelmek. Néha meg sem pihent benne az egyik tulajdonos, már más következett utána. A hajnal nem azokat találta ott, a kik estve pihenésre hajtották le fejüket. A vígan vacsorálók vagy ebédelők pohárcsöngését ágyúdörej váltotta föl, s a vész moraja asztal mellől a várfalak vi-folyosóira, a kapuk és

¹⁾ *Ujabb Nemzeti Könyvtár*, MDCCCLXIII, 227. 238. 11.

bástyák védelmére riasztotta fel az együtt mulatókat. A mint a vajdák- és székely ispánoktól magánosok kezébe ment át a vár, nem volt többé állandóság életében: kézről-kézre jutott mint szerencselabda, forgott, mint a szélvész által elsodort test: vívták, fenyegették, ostromolták és bevették, falait, bástyáit lerombolták és ismét újra építették; mert fekvése szép volt, a vár nem könnyen bevehető, hadászati és országvédelmi fontossága nagy. E hadi állomást sem barát, sem ellenség figyelmen kívül nem hagyhatta.

Hadd beszéljek el némelyeket, a mik benne, kivüle s érette történtek.

Érdekes Kovacsóczi Istvánnak Rákóczy Zsigmondtól 1607. octób. 15-kén kiadott parancslevele tartalma, melyben intette az erdélyi közügyigazgatót, hogy a tőle Báthori Zsigmond fejed. nevében törvénytelenül elvett s Bocskai István hívének adott Görgényvárát adja vissza. A fejed. az ő atyját, esküje s az ország törvényei, nevezetesen a II. Endre király aranypecsétes szabadságlevele ellenére perbeidézés, kihallgatás és ítélet nélkül az ország más legjelesb embereivel együtt 1594. Kolozsvár piacán János fővétele napján [aug. 29.] pelengéren [*in Gemonia*] lenyaukaszta.¹⁾ E lépésnek eredménye nem lett, de a magyar nemzet erős jogérzetének örök tanúsága lesz az, méltó Klió följegyzésére.

Básta 1602. Erdélyt meghódította, Görgény várát hatalmába véve, őrséggel és védelmi eszközökkel megerősítette. Bogáthi Miklós és Menyhért, két hatalmas székely főúr, mint magukét vissza követelte. E férfiak kezében a székelység szíve s karja volt. Nem lehetett kérvényöket megtagadni. A vár felsőbb parancsra ugyanazon császári hadvezér által visszaadatott birtokukba.

1603. Székely Mózes hatalmába került. E győztes hadvezér Kolozsvárt is hódolásra bírta s elfoglalásakor 15 jezsuitát talált a Báthori-féle Universitásban. Hogy őket a nép haragja s az országban szét barangoló tatárság bántalmazásától megvédje, Tholdi István buzgó catholicus pártfogása folytán a Bogáthiak várába Görgénybe küldötte, hogy ott szabad lábon tartassanak.

Ez évben történt, hogy Básta Báthori fejedelem nevében Capreoli Tamás olasz ifjú gróft a székelyek közzé küldötte, hogy őket fegyverre bírja. A két Bogáthi elfogatta s Görgény várába záratta. Már eltelt néhány nap s Miklós Székely Mózes táborába távozott. A fogoly olasz észrevette, hogy Menyhért úr nem igen ügyeltet rá. Egyetértve titkon néhány hívével, egy éjjel elillant. De Bogáthi hamar észrevette, összes szolgálait fölfegyverezve, gyorsan utána iramlott, utólérve, várába visszavitte, bilincsbe verette,

¹⁾ *Fragment.* IX. köt 757—791 ll.

nem sokára a radnóthi táborba s onnan fogságba Gyula-Fejérvárra kísértette.

Báthori Gábor 1610-ben itt tartózkodása alatt határozott Aranyos-Rákosi Székely Boldizsár ügyében, őt febr. 10-kén kelt fejedelmi levelében »Sinkfalvi« birtokos nemesnek mondván ki.

Bethlen Gábor és I. Rákóczi György alatt békés napokat élt Erdély. Mindkettő itt töltötte az év egy részét udvarával együtt. A várat bővítették, ujonnan emelt bástyákkal és védművekkel. Mikor háborúra készültek, Görgény várát ágyúval, fegyverrel, hadi szerekkel és őrséggel megerősítették. Békében nagy s víg vadászatokot tartottak. I. Rákóczi György — a mint Szalárdi írja — halála előtt kevéssel is Vécs várából Görgénybe ment s a konyhamesternek meghagyta, hogy a Mocsár nevű erdőn készítsen ebédet, elrendelte, hogy vonják fel a vadászhalókat s az ebekkel várják be őt meghatározott helyen. Ez erdő Petelétől fel a görgényi vár alá egy jó mértföldet tart. Egészen a csíki havasokig nem szakad meg, s igen termékeny makkos erdő is lévén itt: mindenféle vadaknak, medvének, vadkanoknak, erdejeknek [?], szarvasoknak, gímeknek, őzeknek sokasága igen tartván, csodálatos, a mint a fejedelem gyönyörködék azon való vadászásban, s mindenkor nagy tilalomban is tartatván, szüntelenül elég vad vala ott a nagy havasokról. . . .¹⁾

»A fejedelem — írja tovább — ebédig vadászott, de már enni sem tudott, teste lankadt vala, Görgényvára hegye alatt fundamentomából nem rég ujonnan építettett szép házaihoz siet vala, a hol a napot unalommal töltötte, vacsorát is csak imígy-amúgy ett, s másnap elindult Maros-Vásárhely felé. Onnan Fejérvárra, ahol octóber 15-én meghala. . . .«

Erdély egyik legkitűnőbb fejedelmének kedves mulató s vadászó helye Görgény vára volt. Tetteiben gazdag életének itt folyt le nagy része, itt hagyott maradandó nyomokat alkotó szelleme.

A Görgény vár alatti kastélyban volt találkozása Bartsai Ákos és Kemény János fejedelmeknek, a mi azonban nem hozott létre közöttük békét. Kemény János ide hívatta meg vadászatra ellenfele testvérét, Bartsai Endrét, elfogatta s kivégeztette; azt tette Bartsai Zsigmonddal, utóljára őt magát is saját várában fogolylyá tétette, nem sokára Kővárra kísértetvén, útközben megöletett. Halála előtt kevéssel Görgény várát férje szeretete bizonyágául nevének Bánffi Agnesnek írta be 7000 forintban. Szerencsétlen esete után elvették az özvegytől; a ki később, mint Kapi Györgyné országgyűléstől kérte kielégítését, az a fejede-

¹⁾ Szalárdi, Ujabb nemzeti könyvtár, MDCCCLIII. 234 l.

lemnek adta át oly módon elintézés végett, hogy azon összeget a fiskusi jövedelmekből fizethesse meg. A fejedelem évenként 1000 frtot ígért a váradyai kikötő jövedelmeiből a 7000 frt megfizetéséig. Kapiné kevésnek tartotta s nem fogadta el, meg sem köszönte. Erről a fejedelemné értesülvén: a gyula-fejérvári káptalan előtt tiltakozott férje ajánlata ellen, mint a mi az ő tudta nélkül és akarata ellen történt, ezért és mert elnem fogadtatott, semmisnek nyilvánította s ha a fejedelem ezután is ígérétét teljesíteni akarná, ő azt eleve megsemmisültnek, törvénytelennek nyilvánította.¹⁾

Midőn Teleki Mihály 1690. a Tökölyivel szemben vívott zernyesti ütközetben elesett, összevagdalt testére a fejedelem a maga ingét és ruháját adatá s közönséges koporsóban Görgény várába küldötte feleségének.

1703. Rabutin tábornok megértvén, hogy Görgényvár úrnője, árva Véér Judith fia, Teleki Mihály, a Rákóczi hívei közt van, az erről semmit nem tudó anyát, mint rebellist, saját várából kiutasította s kincseit és minden drágaságait elkoboztatván, Szebenbe küldötte.

Az utolsó harczot Görgény váráért 1708. vívták Rákóczi nevében Rátoni István és Rabutin császári hadvezér. Hét hónapig tartott az ostrom, a magyaroknak immár csak e vára volt, mikor ez elvész, tudták, hogy elbukott vele Rákóczi s vele a magyar szabadság ügye. Rabutinnak 800 emberébe került a vár bevétele, Rátoninak ön és leghívebb bajnoktársai életébe. Ostrom alatt és után a vár földig leromboltatott.

Építési időkoráról semmi adat nincs, római jellegűnek mondják hatalmas vastagságú kettős vár-övérről. Restauratorai Izabella özvegy királyné, Kovacsóczi István, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György, a kiknek a vár különböző kapuin és épületrészeiben nevek a múlt század elejéig fen volt. Legtöbbet tett azonban I. Rákóczi György.

»Görgény várának — úgymond Szalárdi — azért, hogy csak az északról való szőlőhegyről lehessen lövéssel ártani, ez ellen egy igen erős körakásu két szárnyu öreg kazamatás bástyát indítatott vala és a vár piacznán lévő egy alkalmatlan hegyes kősziklát, sok munkával, pénzes tótokkal felvágatván, a piaczt megterésítette vala. Görgény-Szent-Imre felől a várhegy alatt fejedelmi új házakat fundamentomából építettett, a várhegy napkelet felőli részén egy igen nagy cseres bokros erdőt kiirtatván, a várnak nagy alkalmatosságával szép kaszálókká tette.«²⁾ Egy 1725-ki összeírásban I. Rákóczi alkotásának íratik az ügy-

¹⁾ Kelt a káptalani bizonyítvány, 1676. dec. 1.

²⁾ Szalárdi, 238 l.

nevezett *veres-bástya* is.¹⁾ Oly kedves helye volt ez az erdélyi fejedelmeknek, hogy ők és hitveseik a nyár nagy részét s a szép őszi napokat e kies vidéken töltötték.

Ily múlttal bíró királyi vár és korona-uradalom méltán nyerte meg a magyar királyi korona örökösének rokonszenvét.

JAKAB ELEK.²⁾

1) Ez úgy látszik, kedvencz színe volt a fejedelemnek; mert Váradon is emeltetett a várban *veres-bástyát*.

2) Felolvasásom első közleményében a 326. lap 19-ik sorában »I. Béla és« így kiigazítandó: *I. Béla után*; a 20-ik sorban »1059-ben« így: *1062 után*. A 21-ik sorban ez »II. István alatt« így igazítandó meg: *II. Istvának*, a 22-ik sorban: »azzá lett 1087-ben« így: *társuralkodóvá lett 1130-ban*.

A 329 ik lapon 15—17. sorban utósó székely ispánnak »Csuzi Tomori István« tévesen van írva *Szapolyai János helyett*; ugyanazon sorokban ez: »Megjegyzendő, hogy LXXIII. székely ispán« így igazítandó ki: Megjegyzendő, hogy LXXIII. székely ispán *s részeit alispán, stb.*

A 333. lapon 12-ik sorban ez: »koronájokban« így igazítandó ki: *korona-jókban*; a 335. lap 21-ik sorában »eximio« helyett *eximia*, 25-ik sorban »nostrum« helyett *nostram arcem*, 30-ik sorban »pumatis« helyett *dumetis*, »Vellibus« helyett *Vallibus*, 31-ik sorban »piscataris« helyett *piscaturis*, 31—33 sorban »quorumlibet utilitatum« helyett *quarumlibet utilitatum*, 35-ik sorban »vitis metis« helyett *veris metis*, 38-ikban »jusse« helyett *juste*, 41-ben »perpesuo« helyett *perpetuo* olvasandó.

A tévedésért a közönség szíves elnézését kérjük.